

УДК 342.922:351.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.18>

ПОЛІЩУК В.О.

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**ADMINISTRATIVE JUDICIARY AS AN EFFECTIVE MECHANISM FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE**

У статті досліджено адміністративне судочинство як один із ключових інституційних механізмів захисту прав державних службовців в Україні в умовах ускладнення публічно-службових відносин, реформування системи державного управління та посилення вимог до законності рішень суб'єктів владних повноважень. Обґрунтовано, що адміністративне судочинство виконує не лише функцію процесуального розгляду публічно-правових спорів, а й виступає реальною гарантією відновлення порушених прав, забезпечення принципів належного урядування, юридичної визначеності, рівності сторін і судового контролю за діяльністю органів державної влади. Встановлено, що особливість спорів за участю державних службовців полягає в їх поєднанні з інститутом публічної служби, спеціальним правовим статусом службовця, наявністю владного елемента у службових правовідносинах, а також у високій значущості наслідків незаконних рішень щодо прийняття на службу, проходження служби, дисциплінарної відповідальності, переведення, оцінювання результатів службової діяльності та звільнення.

У статті досліджено правові та інституційні основи захисту прав державних службовців, а також механізми забезпечення їхнього доступу до ефективного судового захисту. Доведено, що ефективність адміністративного судочинства у цій категорії справ безпосередньо залежить від реального забезпечення права на звернення до суду, дотримання розумних строків розгляду справ, належного мотивування судових рішень, однакового підходу до кваліфікації спорів, а також дієвості механізмів поновлення порушених прав. Окрему увагу приділено проблемам доступу до правосуддя, серед яких виокремлено складність процесуального захисту у службових спорах, необхідність професійного представництва, часові та організаційні бар'єри, а також вплив воєнного стану на проходження публічної служби та реалізацію права на судовий захист.

На основі аналізу практики Верховного Суду зроблено висновок, що адміністративні суди відіграють визначальну роль у перевірці правомірності рішень суб'єктів владних повноважень у сфері державної служби, а сформовані правові позиції мають системне значення для однакового застосування законодавства. Узагальнено, що адміністративне судочинство в сучасних умовах є не формальним процесуальним інструментом, а дієвим способом захисту прав державних службовців, здатним забезпечити поновлення на посаді, скасування незаконних рішень, компенсацію наслідків протиправного втручання у службовий статус особи та посилення стандартів правової держави. Перспективи подальших досліджень пов'язано з удосконаленням процесуальних гарантій у спорах щодо проходження публічної служби, розвитком єдності судової практики та адаптацією адміністративного судочинства до викликів воєнного часу.

Ключові слова: адміністративне судочинство, державна служба, державний службовець, публічно-правовий спір, захист прав, доступ до правосуддя, Верховний Суд, судова практика, публічна служба, адміністративний процес.

© ПОЛІЩУК В.О. – аспірант кафедри адміністративного права і процесу (Національна академія внутрішніх справ) <https://orcid.org/0009-0003-3007-4318>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines administrative judiciary as one of the principal institutional mechanisms for the protection of the rights of civil servants in Ukraine under the conditions of increasingly complex public service relations, ongoing public administration reform, and higher requirements for the legality and reasonableness of decisions adopted by public authorities. It is argued that administrative proceedings perform not only the procedural function of resolving public law disputes but also act as a genuine legal guarantee for restoring violated rights, ensuring judicial control over the exercise of public power, and implementing the principles of the rule of law, legal certainty, equality of parties, and good governance. The study substantiates that disputes involving civil servants have a specific legal nature due to their connection with the institution of public service, the special legal status of a civil servant, the authoritative nature of service relations, and the serious consequences of unlawful decisions concerning appointment, career progression, disciplinary liability, performance evaluation, transfer, and dismissal.

The paper analyses the normative foundations for the protection of civil servants' rights through the provisions of the Constitution of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Law of Ukraine "On Civil Service", and legislative acts regulating judicial guarantees and access to legal aid. It is established that the effectiveness of administrative judiciary in this category of cases directly depends on the actual possibility of access to court, observance of reasonable time limits, proper reasoning of judicial decisions, consistency in the qualification of disputes, and the practical enforceability of remedies aimed at restoring violated rights. Particular attention is paid to the issue of access to justice. In this regard, the article identifies procedural complexity of service-related disputes, the need for qualified legal representation, time-related and organizational barriers, and the influence of martial law on both the functioning of public service and the exercise of the right to judicial protection.

Based on the analysis of the case law of the Supreme Court, the article concludes that administrative courts play a decisive role in reviewing the legality of acts and decisions of public authorities in the field of civil service. The legal positions developed by the Supreme Court are shown to have systemic importance for the uniform application of legislation and for ensuring legal predictability in disputes involving civil servants. The study generalizes that, in contemporary conditions, administrative judiciary should be regarded not as a merely formal procedural framework but as an effective mechanism capable of restoring a person to office, annulling unlawful decisions, compensating for the consequences of illegal interference with service status, and strengthening the institutional foundations of the rule-of-law state. Further research prospects are associated with improving procedural guarantees in public service disputes, enhancing the consistency of judicial practice, and adapting administrative justice to the challenges caused by wartime conditions.

Keywords: *administrative judiciary, civil service, civil servant, public law dispute, protection of rights, access to justice, Supreme Court, judicial practice, public service, administrative procedure.*

Вступ. Становлення України як правової держави безпосередньо пов'язане з реальним, а не декларативним забезпеченням судового захисту особи у відносинах із публічною владою. У цій площині особливого значення набуває адміністративне судочинство, через яке забезпечується перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень і відновлення порушених прав у публічно-правовій сфері. Для державних службовців така форма захисту має підвищену вагу, оскільки їхній правовий статус поєднує службу підпорядкованість, спеціальні обмеження, особливий порядок проходження служби та підвищені вимоги до дисципліни і доброчесності. За цих умов будь-яке неправомірне рішення щодо прийняття на службу, просування, оцінювання, дисциплінарного переслідування чи звільнення здатне спричинити не лише порушення трудового чи службового інтересу, а й суттєве обмеження конституційного права особи на рівний доступ до державної служби та справедливий судовий захист.

Проблематика захисту прав державних службовців в адміністративному судочинстві вже перебувала в полі зору сучасної юридичної науки. Окремі її аспекти висвітлювали Є. І. Фролова, Ю. І. Шовкун, О. В. Крижановська, А. О. Сухарева, А. Л. Паскар, А. О. Собакарь, Я. В. Феніч, В. І. Дьордй. Водночас у науковому дискурсі й далі потребують системного узагальнення

питання співвідношення матеріальних гарантій права на державну службу та процесуальних гарантій його судового захисту, специфіки адміністративних спорів за участю державних службовців, а також практичного значення сучасних правових позицій Верховного Суду для забезпечення єдності правозастосування. Особливої уваги потребує і проблема доступу до правосуддя в умовах воєнного стану, коли службові трансформації в державному апараті відбуваються швидше, ніж формуються усталена практика їх судового контролю.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності адміністративного судочинства як ефективного механізму захисту прав державних службовців в Україні, розкриття специфіки спорів, що виникають у сфері проходження державної служби, з'ясування ключових проблем доступу до правосуддя в цій категорії справ, а також узагальнення значення практики Верховного Суду для формування належних стандартів судового захисту у публічно-службових правовідносинах.

Результати дослідження. Адміністративне судочинство в Україні є спеціалізованою формою правосуддя, призначеною для вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин. Його сутність полягає у судовому контролі за законністю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів з метою ефективного захисту прав і свобод особи [2, ст. 2]. Для державного службовця це означає наявність процесуального механізму, через який можуть бути оскаржені владні кадрові рішення щодо проходження служби. Особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що її права порушено рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень [2, ст. 5]. Саме ця конструкція перетворює адміністративне судочинство на реальну гарантію захисту службових прав.

Особливості спорів за участю державних службовців зумовлені самою природою державної служби, яка належить до сфери публічної професійної діяльності. Така діяльність пов'язана з реалізацією функцій держави, тому службовець набуває не лише визначеного кола прав, а й спеціального статусу, що відрізняє його від звичайного працівника [3, ст. 1]. Саме з цієї причини конфлікт між державним службовцем і відповідним органом не можна зводити до типового трудового спору [3, ст. 1]. У таких правовідносинах завжди присутній владний компонент, а порядок виникнення, зміни та припинення службових прав і обов'язків має спеціальний характер. Справи, що стосуються вступу на публічну службу, її проходження або припинення, належать до компетенції адміністративних судів [2, ст. 19]. Це підтверджує, що судовий контроль у цій сфері охоплює не тільки дотримання формальних процедур, а й перевірку правомірності кадрових рішень по суті [3, ст. 11].

Саме у справах про звільнення найбільш виразно проявляється практична цінність адміністративного судочинства. Воно дає можливість особі не лише оскаржити конкретне рішення органу влади, а й порушити питання про неправомірність його дій, вимагати належної поведінки від відповідача та добитися такого способу захисту, який реально відновлює порушені права [2, ст. 5]. Тому у спорах державних службовців судовий захист охоплює не тільки перевірку правомірності наказу про звільнення, а й поновлення на посаді, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, а інколи і вирішення питання щодо належного переведення. Саме комплексність цих засобів відрізняє адміністративне судочинство від суто формального контролю за актом. Якщо суд обмежується лише констатацією протиправності, але не відновлює правове становище особи, ефективність захисту втрачається [2, ст. 5]. Для державного службовця вирішальним є саме результативний, а не декларативний судовий захист.

Показовою є постанова Верховного Суду від 23.02.2023 у справі № 140/9066/21. У цій справі позивач оскаржив наказ про звільнення, просив поновити його на посаді, стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу та зобов'язати відповідача прийняти його на рівнозначну посаду в порядку переведення. Суд касаційної інстанції перевіряв, чи було звільнення у зв'язку з організаційними змінами законним не лише за формою, а й за змістом, тобто чи були реально забезпечені гарантії державного службовця [7]. Фабула цієї справи демонструє, що сама реорганізація державного органу не може автоматично виправдовувати припинення служби, якщо не з'ясовано питання про дотримання гарантій переведення та недопущення свавільного усунення особи з посади. Значення цієї постанови полягає у тому, що Верховний Суд орієнтує суди нижчих інстанцій на перевірку реального змісту кадрового рішення, а не лише його формального обґрунтування. Це посилює захист державного службовця від прихованого використання реорганізації як підстави для звільнення.

Не менш важливою є постанова Верховного Суду від 05.04.2023 у справі № 640/12871/21. Позивач у цій справі оскаржував наказ про звільнення, просив поновити його на посаді та

стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу. За своєю фабулою ця справа відображає типову для публічної служби ситуацію, коли незаконне кадрове рішення одночасно порушує і службовий статус особи, і її майнові інтереси [8]. Практичне значення постанови полягає в тому, що ефективний захист у подібних спорах повинен охоплювати повний комплекс правових наслідків, а не зводитися до самого лише скасування наказу. Поновлення на посаді та стягнення середнього заробітку у такій конструкції виступають не додатковими, а основними способами відновлення порушеного права. Саме через подібні справи адміністративне судочинство виявляє свій відновлювальний характер.

Ще одним показовим прикладом є постанова Верховного Суду від 20.03.2023 у справі № 580/7962/21. Із її змісту випливає, що спір також стосувався проходження державної служби та законності звільнення, а позовні вимоги були пов'язані з визнанням відповідного рішення протиправним і захистом службових прав позивача. Ця справа є важливою для теми дослідження, оскільки підтверджує: спори щодо проходження та припинення державної служби мають публічно-правовий характер навіть тоді, коли зовні вони виглядають як кадрові або організаційні [6]. Верховний Суд у такій категорії справ фактично перевіряє підстави, процедуру, компетенцію органу та наслідки ухваленого рішення для правового статусу особи. Це означає, що адміністративне судочинство у сфері державної служби є способом контролю не лише за формою кадрового акта, а й за його відповідністю принципу законності. Саме тому практика Верховного Суду має визначальний вплив на формування стандартів захисту службових прав.

Важливою складовою ефективності адміністративного судочинства є доступ до правосуддя. Формального права на звернення до суду недостатньо, якщо службовець стикається зі складністю доказування, труднощами доступу до внутрішніх документів, потребою негайного реагування на звільнення та ризиком затягування розгляду. У науковій літературі справедливо підкреслюється, що доступність адміністративного судочинства є самостійною умовою реального захисту прав у публічно-правовій сфері [12, с. 54–58]. Особливо це проявляється у справах, де оскаржується звільнення або застосування дисциплінарного стягнення, адже затримка у вирішенні спору знецінює навіть позитивне рішення [4]. Загальні інституційні гарантії доступу до правосуддя забезпечуються законодавством про судочинство і безоплатну правничу допомогу [5]. Проте у справах державних службовців визначальною залишається саме здатність адміністративного суду забезпечити швидке й повне відновлення порушеного статусу.

Додатковим аргументом на користь ефективності адміністративного судочинства у спорах за участю державних службовців є те, що воно забезпечує не лише внутрішньодержавний процесуальний захист, а й орієнтується на загальні стандарти належного правосуддя та правопорядку. У сучасній юридичній літературі підкреслюється, що адміністративне судочинство України виконує функцію інструмента реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав особи від порушень з боку публічної влади [11, с. 394–398]. Це особливо важливо у спорах, пов'язаних із державною службою, де наслідком незаконного рішення можуть бути не лише кадрові зміни, а й істотне обмеження професійного статусу особи. Водночас однією з чутливих категорій залишаються спори щодо дисциплінарної відповідальності державних службовців, оскільки дисциплінарні механізми за своєю природою пов'язані з владним впливом і потребують особливо ретельного судового контролю. У наукових джерелах наголошується, що дисциплінарна відповідальність державних службовців є самостійним різновидом юридичної відповідальності, який має спеціальні підстави та порядок реалізації [13, с. 608–611]. За таких умов адміністративне судочинство виступає гарантією того, що дисциплінарні повноваження державного органу не будуть використані довільно, а будь-яке втручання у службовий статус особи підлягатиме перевірці на законність, обґрунтованість і пропорційність.

Окремо слід враховувати, що в умовах воєнного стану публічна служба зазнала істотних організаційних трансформацій. Це вплинуло на кадрові процеси, процедури переведення, скорочення та інші рішення, здатні породжувати службові спори. У таких умовах зростає ризик того, що надзвичайні обставини використовуватимуться як аргумент на користь спрощення гарантій державного службовця [14, с. 456–461]. Саме тому адміністративне судочинство в період воєнного стану набуває додаткової ваги як інструмент стримування свавільних кадрових рішень. Воно забезпечує збереження судового контролю навіть тоді, коли система публічного управління працює в режимі підвищеного навантаження [1; 2, ст. 2]. У цьому аспекті роль адміністративного суду полягає у підтриманні балансу між публічним інтересом і правами державного службовця.

Сучасні наукові праці також підтверджують, що захист права на державну службу має системний характер. У фаховій літературі наголошується, що судовий захист прав публічних службовців охоплює не лише поновлення після незаконного звільнення, а й гарантії від неправомірних дисциплінарних рішень та інших форм втручання у службовий статус [9, с. 580–585]. Окремо підкреслюється, що система захисту прав публічних службовців включає нормативні, організаційні та процесуальні елементи [10, с. 118–123]. Це дає підстави розглядати адміністративне судочинство як центральний, але не ізольований компонент ширшого механізму правового захисту. Водночас саме суд є тією інстанцією, яка має остаточно оцінити законність владного рішення та забезпечити відновлення порушеного права. Тому значення адміністративного судочинства у захисті прав державних службовців залишається визначальним.

Висновки. Адміністративне судочинство в Україні є ефективним механізмом захисту прав державних службовців, оскільки забезпечує судовий контроль за кадровими рішеннями суб'єктів владних повноважень у сфері публічної служби. Його ефективність проявляється в можливості не лише скасувати незаконний акт, а й поновити особу на посаді, компенсувати наслідки протиправного звільнення та перевірити дотримання всіх службових гарантій. Практика Верховного Суду показує, що основний зміст судового захисту в цій категорії спорів полягає у перевірці реальних підстав кадрового рішення, дотримання процедури та забезпеченні повного відновлення порушеного статусу. Особливе значення має те, що адміністративні суди не обмежуються формальним аналізом наказу, а оцінюють його вплив на право особи на державну службу. Проблеми доступу до правосуддя, особливо в умовах воєнного стану, і далі потребують уваги як у науковому, так і в практичному вимірі. Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язувати з аналізом виконання рішень про поновлення на посаді, удосконаленням стандартів доказування у службових спорах та подальшим узагальненням практики Верховного Суду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV.
3. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII.
5. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI.
6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20.03.2023 у справі № 580/7962/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109662137>
7. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23.02.2023 у справі № 140/9066/21, адміністративне провадження № К/990/16874/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109161533>
8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05.04.2023 у справі № 640/12871/21, адміністративне провадження № К/990/18337/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110039429>
9. Фролова Є. І. Адміністративно-правові аспекти захисту права на державну службу в судовій практиці. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 580–585. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.80>. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2024/82.pdf
10. Шовкун Ю. І. Поняття та система захисту прав публічних службовців під час реалізації заходів забезпечення дотримання ними правових обмежень. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 118–123. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/20>. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/22.pdf
11. Крижановська О. В., Сухарева А. О. Адміністративне судочинство України як інструмент реалізації міжнародних стандартів і забезпечення правопорядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 394–398. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/84>. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2025/86.pdf
12. Паскар А. Л. Реформування системи адміністративних судів – шлях підвищення доступності адміністративного судочинства. *Нове українське право*. 2025. Вип. 5. С. 54–58. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.5.8>. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/download/864/793/1680>

13. Собакарь А. О. Дисциплінарна відповідальність як різновид юридичної відповідальності державних службовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 608–611. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/140>. URL: https://lsej.org.ua/3_2023/140.pdf

14. Фенич Я. В., Дьордай В. І. Особливості проходження публічної служби в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 456–461. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311054>

Дата першого надходження статті до видання: 06.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026